

K İ T A P L A R D A N H A B E R

V. DIMITRIADIS, *Topografia tis Thessalonikis kata tin Epohi tis Tourkokratias (1430-1912)*, (Türk Yönetimindeki Selânik'in Topoğrafyası), Makedonya Araştırmaları Enstitüsü-Makedonya Kütüphanesi No: 61, Selânik, 1983.

Selânik kenti, gerek Bizans İmparatorluğu, gerekse Osmanlı İmparatorluğu zamanlarında siyasal, toplumsal ve ekonomik faaliyetlerin toplanmış olduğu önemli merkezlerden biridir. Bununla beraber, kentin topoğrafyası üzerindeki çalışmalar daha çok Roma ve Bizans dönemleri üzerinde yoğunlaşmıştır.

Selânik'te Türk egemenliği II. Murad zamanında 1430 yılında başlayarak 1912 yılına kadar sürmüştür. Türk egemenliğinde Selânik'in topoğrafyasına ilişkin son zamanlara değin bilimsel bir araştırma yapılmamıştır. V. Dimitriadis'in. "Türk Yönetimindeki Selânik'in Topoğrafyası" adlı eseri, yazarın da "Giriş" kısmında belirttiği üzere, bu açığı kapamak amacıyla yazılmıştır.

Dimitriadis, bu konuya ilişkin malzemeyi, özellikle, Selânik'teki Makedonya Arşivi Vlatadon Manastırı Arşivi ve Sofya'daki Milli Kütüphaneden yararlanarak toplanmıştır. Bu malzeme daha çok kadı sicilleri, vakıf defterleri, tapu defterleri ve vergi ile ilgili defterlerden oluşmaktadır. Ayrıca, H. Lowry tarafından yayımlanmış olan 1478 tarihli mufassal tahrir defterinden de geniş ölçüde yararlanılmıştır. Uzun yıllar süren bir çalışmanın ürünü olan ve en son kaynakçanın da kullanıldığı bu eser başlıca iki bölümden oluşmaktadır.

Yazar, Rum-Türk-Yahudi mahallelerinin incelendiği kitabın ilk bölümüne, 1423 yılından itibaren Venedik'e teslim edilen Selânik'in, 29 Mart 1430'da Türk egemenliğine geçtiğini ve sayıları çok az kalan Rum ve Türklerin kentte karışık olarak oturduklarını anlatmakla başlamaktadır. Kentin nüfusu başlıca, Rumlar, Türkler ve 1500'lerde Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden kovularak Selânik'te yerleşmiş olan Yahudilerden oluşmaktadır. Onbeşinci yüzyılın sonlarından itibaren Rumlar, Türklerin ellerine geçmemiş olan kiliselerin etrafında toplanmaya başlamışlardır. Onaltıncı yüzyılın sonlarında onyedinci yüzyılın başlarında ise, Türk nüfusunun kentin yukarı bölgelerine doğru yerleştikleri, Yahudilerin güneyde, Rumların ise, Türklerin Selânik'i ele geçirmeden önce yerleşmiş oldukları, Kentin doğusundaki bölgelerde dağınık bir şekilde oturdukları görülmektedir.

Kentin Rum, Türk ve Yahudi mahalleleri ve nüfusları ise, onaltı ve onyedinci yüzyıllarda onsekiz ve ondokuzuncu yüzyıllarda olmak üzere ayrı ayrı incelenmektedir. Bu mahallelerin isimlerini nereden aldıkları araştırıldıktan başka, ne zaman ve kimin tarafından kurulmuş oldukları ve kaç hane oldukları hakkında da bilgi verilmektedir. Türk mahalleleri daha çok isimlerini çevresinde toplandıkları camilerden ve mescidlerden almışlardır. Hristiyan mahalleleri ise onaltıncı yüzyılda daha Bizans dönemindeki isimlerini taşıyorlardı. Onyedinci yüzyıldan itibaren isim değiştirmeye başlayacaklar ve bunları Türk yönetiminin sonuna kadar koruyacaklardır.

Türk yönetiminin son zamanlarına ilişkin bilgiler ise daha ayrıntılıdır. 1906 yılında düzenlenmiş olan vergi defterlerinde Türkler, her mahallede bulunan ev, dükkan, fırın, cami, sinagog, işyeri, mezarlık, hapisane, okul, çeşme ve su depolarını ayrı ayrı kaydetmişlerdir. Bu bölümün sonunda kentteki çarşılar, yollar, kale ve o zaman Selânik'in dışında kalan bölge hakkında da bilgi verilir. Ayrıca, her bölüm ile ilgili olarak, 1912'den önce ve sonraya ait olan sokak isimlerinin el yazması katologları ile 1917 yangınından sonra çizilmiş olan kentin haritası da kullanılmak suretiyle, mahallelerle birlikte eski ve yeni sokak ve cadde isimlerini gösteren son derece ayrıntılı haritalar da ortaya konulmuştur. Bu haritalarda Türk yönetimi zamanında yapılmış fakat sonradan yok olmuş olan binalar, camiler, medreseler v.b. gibi yapılar da işaret edilmiştir.

Kentteki binalar hakkında bilgi verilen kitabın ikinci bölümünde, önce kiliseler yer almaktadır. Burada, Selânik'in Türkler tarafından ele geçirilmesinden sonra Hıristiyanların ellerinde bırakılan ya da camiye çevrilen kiliseler tesbit ediliyor. Türk yönetiminde Hıristiyanların ellerinde kalmış Bizans kiliselerinden bugüne sadece Vlatadon Manastırı ile Küçük Sotiros Kilisesi kalmıştır. Daha sonra Osmanlıların dinsel ya da toplumsal amaçlarla yapmış oldukları eserlerden söz ediliyor. Bunlar arasında camiler, medreseler, tekke, hamam ve çeşmeler önemli bir yer tutmaktadır. Bu eserlerin kuruluşları ve daha sonra ne oldukları hakkında verilen bilgiler de çok ilginçtir. Bugün Osmanlı döneminden sadece Hamza Bey Camii ile İmaret Camii kalmıştır. Osmanlı döneminde yapılan Sinagoglar da ayrı bir bölümde inceleniyor. Bu bölümün sonunda kentteki okullar, su şebekesi, çıkan salgın hastalıklar ve yangınlarla da ilgili aydınlatıcı bilgiler de verilmektedir.

Kitabın içindekiler şunlardır: H. Lamprinos tarafından yazılan önsöz. Resim ve Haritalar listesi. Giriş (1). Kullanılan Arşivler (6).

I. BÖLÜM

MAHALLELER VE PAZARLAR

1 - *TÜRK EGEMENLİĞİ DEVRİNDE SELÂNİK* (s. 15)

2 - 15. *NCİ YÜZYILDA SELÂNİK'İN MAHALLELERİ* (s. 23)

Agios Minas Mahallesi (27). Hrisi Mahallesi (29). Omfalos Mahallesi (30). Agios Dimitrios Mahallesi (31). Katafigi Mahallesi, (32). Ahiropiitos Mahallesi (32). Agia Pelagia Mahallesi (33). İppodromion Mahallesi (34). Agios İsaak Mahallesi (36). Asomaton Mahallesi (37). Yannis Mavros Kalis Mahallesi (39). 15. Yüzyılda Selânik'in Çeşitli Pazarları (40). 15 nci Yüzyılda Selânik'in Musevi Nüfusu (40).

3 - *HİRİSTİYAN MAHALLELER* (s. 47)

A - 16-17 nci Yüzyıllarda Hıristiyan Mahalleler (s. 47)

B - 18-19 ncu Yüzyıllarda Hıristiyan Mahalleler (s. 54)

C - Türk Egemenliğinin Son Yıllarında Hıristiyan Mahalleleri (s. 55)

1. Agios İpatios Mahallesi (58). 2. Tuzlu Çeşme Mahallesi (60). 3. Agios Konstantinos Mahallesi (62). 4. Kebir Manastır Mahallesi (62). 5. Panaguda Mahallesi (64). 6. Agios Athanasios Mahallesi (66). 7. Agios Nikolaos Mahallesi (70). 8. Çavuş Manastır Mahallesi (72). 9. Yanık Manastır (73). 10. Metropolitid Mahallesi (74). 11. Kızlar Manastırı Mahallesi (76). 12. Tavşan Manastırı Mahallesi (76).

4- TÜRK MAHALLELERİ

- A- 16-17 nci Yüzyıllarda Türk Mahalleleri (s. 81)
 B- 18-19 ncu Yüzyıllarda Türk Mahalleleri (s. 86)
 C- Türk Egemenliğinin Son Yıllarında Türk Mahalleleri (s. 89)

1. Ahmed Şubası Mahallesi (90). 2. Mes'ud Hasan Mahallesi (94) 3. İki Şerife Mahallesi (97). 4. Hayreddincik Mahallesi (101). 5. Pinti Hasan Mahallesi (101). 6. İshak Paşa Mahallesi (102). 7. Suluca Mahallesi (104). 8. Hacı Mu'min Mahallesi (107). Musa Baba Mahallesi (108). 10. Saray 'Atik (Eski Saray) Mahallesi (110). 11. Kasımiye Mahallesi (112). 12 Mu'îd Alaeddin Mahallesi (113). 13. Hacı İsmâ'il Mahallesi (114). 14. Tarakçı Mahallesi (116). 15. Astarıcı Mahallesi (117). 16. Ya'kub Paşa Mahallesi (118). 17. Hacı İskender Mahallesi (120). 18. Yılan Mermer Mahallesi (12). 19. Şehabettin Mahallesi (122). 20 Kazaz Hacı Mustafa Mahallesi (122). 21 Kazaz Hacı Musa Mahallesi (125). 22. Porta Kapı Mahallesi (126). 23. Sinan Paşa Mahallesi (128). 24. Koca Kasım Paşa Mahallesi (128). 25. Ali Paşa Mahallesi (130). 28. Abdullah Kadı Mahallesi (132). 29. Sinancık Mahallesi (132). 30b Kâtib Musliheddin Mahallesi (134). 31. Kara Hacı Mahallesi (134). 32. Balat Mahallesi (136). 33. Hamza Bey Mahallesi (136). 34. Sarı Hatib Mahallesi (138). 35. Kara Hacı-oğlu Mahallesi. 36. Yahya Balı Mahallesi (140). 37. Gülmez-oğlu Mahallesi. 38. Burmalı Cami Mahallesi (141). 39. Cezeri Kasım Paşa Mahallesi (141). 40. Akçe Mescid Mahallesi (143). 41. Sülü Paşa Mahallesi (144). 42. Dabağ Hayreddin Mahallesi (144). 43. Timurtaş Mahallesi (144).

5- MUSEVİ MAHALLELERİ (s. 153)

- A- 16-19 uncu Yüzyıllarda Musevi Mahalleleri (s. 154)
 B- Türk Egemenliğinin Son Yıllarında Musevi Mahalleleri (s. 160)

1. Rogoz (ya da Rogos) Mahallesi (160). 2. Ayasofya Mahallesi (162). 3. Kaldırğöç Mahallesi (163). 4. Pulya Mahallesi (163). 5. Leviye Mahallesi (166). 6. Ağuda Mahallesi (166). 7. Baru Mahallesi (168). 8. Fındık Mahallesi (168). 9. Kadı Mahallesi (170). 10. Bedaron Mahallesi (170). 11. Yeni Havlu Mahallesi (171). 12. Külhan Mahallesi (171). 13. Ez-Haim Mahallesi (171). 14. Salhâne Mahallesi (171). 15. Tophâne Mahallesi (172). 16. Cedide ve Malta Mahallesi (172)i

6- PAZARLAR (s. 179)

- A- Küçük Pazarlar
 B- Türk Egemenliğinin Sonuna doğru Ticaret Merkezi ve Merkezi Yollar (s. 183)

1. Egnatia. (183). 2. Belediye Caddesi (188). 4. Pazar Bölgesi (190). 5. Liman (İştirâ) bölgesi (199). 6. Rıhtım (203).

7- AKROPOL (s. 211)**8- SURLAR DIŞINDAKİ SELÂNİK** (s. 217)

1. Irmaklar (217). 2. Hamidiye Mahallesi (222). 3. Çayır Mahallesi (235).

II. BÖLÜM

BİNALAR

1 - KİLİSELER

1. Agios Minas (252). 2. Katedral (252). 3. Agios Nikolaos (253). 4. Panaguda (254). 5. İpapanti (255). 6. Agios İpatios (256). 7. Agios Athanasios (256). 8. Megali ya da Nea Panagia (260). 9. Agios Antonios (260). 10. Agios Konstantinos (260). 11. Agios Nikolaos Orfanos (261). 12. Sotiros Kilisesi (262). 13-14 Panagia Eleusa ve Agia Paraskevi (262). 15. Panagia Eleusa (263). 16. Metohia (263). 17. Manastırlar (265). Vlatadon Manastırı (265). Agia Theodora Manastırı (267). Panagia Laodigitria Manastırı (268). İpominniskontos Manastırı (268). 18. Yabancı Kiliseler (268).

2 — SELÂNİK'İN CAMİLERİ

A — Kuruluşları, Sayıları ve sonları (s. 277)

B — Camiler (s. 277)

1. Eski Cuma Camii (287). 2. Aya Sofya Camii (288). Kasımiye Camii (292). Hortaç Efendi Camii (295). 5. Seray Atık (301). 6. Ya'kub Paşa Camii (303). 7. İshakiye Camii (304). 8. İki Şerife Camii (306). 9. Cezeri Kasım Paşa Camii (307). 10. Fethiye Camii (309). 11. Akçe Mescid Camii (310). 12. Kazancılar Camii (312). 13. Burmalı Camii (312). 14. Koca Mustafa Paşa Camii (314). 15. Pişmaniye Camii (315). 16. Nu'man Paşa Camii (315). 17. İshak Paşa Camii (316). 18. Suluca Camii (318). 19. Selim Paşa (Şa'atli Cami) Camii (321). 20. Hamza Bey Camii (323). 21. Bıyıklı Süleyman Ağa Camii (323). 22. Esbak Müfti Efendi (Topal Mehmed Ağa) Camii (326). 23. Koca Kasım Paşa Camii (326). 24. Kara Ali Tekkesi Camii (327). 25. Yılan Mermer Camii (327). 26. Kelemeriye Kapısı Tekkesi Camii (328). 27. Çınarlı Camii (328). 28. Kadir Baba Tekkesi Camii (329). 29. Kapan Camii (329). 30. Ahmed Paşa Camii (329). 31. Yalı Kapısı Camii (330). 32. İskele Kurbında Camii (330). 33. Kadı Kemal Camii (331). 34. Dabağhâne Camii (331). 35. Popara Camii (331). 36. Eski Camii (332). 37. Davud Paşa Camii (332). 38. Yeni Camii (333).

C — Mescidler (s. 337)

(S. 337)

1. Değirmen Camii ya da Dabağ Hayreddin Camii 2. Timurtaş Mescidi (s. 337). 3. Sulu Paşa Camii (338). 4. Sarı Müderris Camii (338). 5. Ali Paşa Camii (339). 6. Porta Kapı Camii (339). 7. Ahmed Subaşı Camii (340). 8. Mes'ud Hasan Camii (340). 9. Ali Zot'un konağının yanında isimsiz Cami (341). 10. Musa Baba Camii (341). 11. Suluca Camii (341). 12. Hoca Burhan Camii (341). 13. Hayreddincik Camii (341). 14. Pinti Hasan Camii (342). 15. Hacı Memi ya da Hacı Mu'min Camii (342). 16. Astarıcı Camii (342). 17. Tarakçı ya da Salı Tekkesi Camii (342). 18. Abacı Hacı Mehmed Camii (343). 19. Haraccı Kemal Camii (343). 20. Kara Hacı Camii (343). 21. Kara Hacıoğlu Mehmed Camii (344). 22. Kâtib Müsliheddin Camii (344). 23. Balat Camii (344). 24. Sinancık Camii (344). 25. Hacı Hasan Camii (345). 26. Abdullah Kadı Camii (345). 27. Hacı İsmail Camii (345). 28. Abdülmalik Camii (345). 29. Sarı Hatib Camii (346). 30. Şehabeddin Camii (346). 31. Yılan Mermer Camii (346). 32. Hacı İskender Camii (346). 33. Kazaz Hacı Mustafa Camii (347). 34. Kazaz Hacı Musa Camii (347). 35. Gülmez oğlu Camii (347). 36. Yahya Balı Camii (347). 37. Hoca Durmuş Camii (348). 38. Deli Balta Camii (348). 39. Mutaflar Pazarında isimsiz Cami (348). 40. Munrak'ta

(Yanmış Han) isimsiz Cami (348). 41. Eski Taş Hanında isimsiz Cami (349). 42. Orta Mescid (349). 43. Divan Mescidi (349). 44. Kalamarya Kalesinde isimsiz Cami (349). 45. Vardar Kalesinde isimsiz Cami (349). 46. Şişenane yakınlarındaki Cami (350). 47. Abdülmalik Camii yakınlarında isimsiz cami (350). 48. Aya Sofya Kapısında Hamza Çavuş Camii'nin altında isimsiz cami (350). 49. Sulu Han'ın içinde isimsiz cami (350).

3—*SİNANOGLAR* (s. 367)

4—*TEKKELER* (s. 375)

1. Zindan Tekkesi (s. 378). 2. Kadır Baba Tekkesi (378). 3. Dabağlar Tekkesi (378). 4. Muhtablar Tekkesi (378). 5. Pazar Tekkesi (379). 6. Rufa'i Dervişlerinin Tekkesi (379). 7. Kara Baba Tekkesi (379). 8. Hamza Bey Camii Tekkesi (379). 9. Topal Tekkesi (380). 10. Kapı Tekkesi (380). 11. Salı Tekkesi (380). 12. Koca Kasım Paşa Tekkesi (380). 13. Fethiye Tekkesi (380). 14. Çarşamba Tekkesi ya da Çivçiv Tekkesi (381). 15. Musa Baba ya da Hacı Musa Tekkesi (381). 16. Ya'kub Paşa Tekkesi (381). 17. Perşembe Tekkesi (381). 18. Sa'dı Tekkesi (382). 19. Nalband Tekkesi (382). 20. Peştemalcıyan Tekkesi (382). 21. Üzümcüyan Tekkesi (382). 22. Popara Baba-zade Tekkesi (382). 23. Pişmaniye Camii Tekkesi (383). 24. Kara Ali Tekkesi (383). 25. Porta Kapı Tekkesi (383). 26. Kazaz Hacı Musa Tekkesi (383). 27. Gülmez oğlu Hacı Mustafa Tekkesi (383). 28. Kazaz Hacı Mustafa Tekkesi (384). 29. Seyfüllah Tekkesi (384). 30. Kelemeriye Ka'lası Tekkesi (384). 31. Hortaç Efendi Camii Tekkesi (385). 32. Mevlevî Dervişlerinin Tekkesi (386).

5—*OKULLAR* (s. 389)

Yunan Okulları (389). 2. Türk Okulları (393). 3. Musevi Okulları (399). 4. Yabancı Okullar (400).

6—*HAN VE KERVANSARAYLAR* (s. 405)

7—*VİLÂYET KONAĞI VE MAHKEMELER* (s. 409)

8—*HAMAMLAR* (s. 415)

9—*SELÂNİK'İN SU ŞEBEKESİ* (s. 423)

1—Lebet Su Deposu (426). 2. Hortiatıs Su Deposu (432).

10—*MEZARLIKLAR VE TÜRBELER* (s. 445)

İLÂVE

A—Selânik'te Salgınlar (s. 455)

B—Selânik'te Yangınlar (s. 458)

C—Selânik'in Nüfusu (s. 459)

Ek

İlave (s. 467)

Belgeler (s. 470)

Özet (s. 475)

Kaynakça (s. 479)

Dizin

1912'den Önce ve Sonra Sokakların İsimleri

(s. 485)

İsimlerin dizini

(s. 512)

Sözcüklerin dizini

(s. 552)

Doç. Dr. MELEK DELİLBAŞI